
Adam Weinsberg

Językoznawstwo ogólne (metoda rekonstrukcji wewnętrznej)

(Warszawa 1983, s. 84–86)

§ 16. METODA REKONSTRUKCJI WEWNĘTRZNEJ

Minione stany i zmiany językowe rekonstruuje się niekiedy także w inny sposób: nie na podstawie podobieństw między językami, lecz opierając się na zjawiskach zaobserwowanych tylko w jednym języku. Rekonstrukcja taka, w odróżnieniu od wyżej opisanej porównawczej (zob. § 15), nosi nazwę wewnętrznej. Lingwiści zgadzają się na ogół co do tego, że daje ona wyniki mniej pewne, tak iż należy ją stosować tylko tam, gdzie nie dadzą się stwierdzić podobieństwa międzyjęzykowe. Sposobów rekonstrukcji wewnętrznej jest wiele, ale tylko nieliczne są akceptowane przez ogół lingwistów.

Jednym z tych, które stosuje się niemal powszechnie, jest analiza słowotwórcza znaku. Oto jej przykład. Dla języka praindoeuropejskiego zrekonstruowano metodą porównawczą rzeczownik męski **nepots* o znaczeniach 'wnuk' i 'bratanek'. Obok tego jednak inne porównania pozwoliły odtworzyć dla tegoż języka partykułę **ne* 'nie', stawianą przed wyrazem zaprzeczanym, i rzeczownik męski **pots* 'zwierzchnik, głowa (np. rodziny)'. Otóż współistnienie tych trzech znaków nasuwa wnioski: po pierwsze, że rzeczownik **nepots* powstał w dawniejszej fazie rozwojowej języka praindoeuropejskiego jako złożenie z **ne-* i **pots*; po drugie, że znaczył pierwotnie 'ten, kto nie jest głową rodziny'; po trzecie, że znaczenia 'wnuk' i 'bratanek' rozwinęły się wprawdzie później, ale wciąż jeszcze w języku praindoeuropejskim. Jak widać, warunkiem rekonstrukcji wewnętrznej z użyciem analizy słowotwórczej znaku jest to, żeby skądinąd znane było istnienie w danym języku przypuszczalnych znaków składowych (tu: znaków **ne* i **pots*) oraz żeby zakładane procesy słowotwórcze i zmiany znaczeniowe były wiarygodne²⁰.

Inny dość powszechnie uznawany sposób rekonstrukcji polega na eliminowaniu oboczności. Zakłada się przy tym, że wszelką oboczność (zob. wyżej § 8) poprzedzał stan, w którym tej oboczności nie było, czyli w którym dany znak miał tylko jeden kształt i jedno znaczenie. Trudność polega tu na ich rekonstrukcji.

Weźmy jako przykład pewien sufiks, który w języku łacińskim pozwalał tworzyć przymiotniki od rzeczowników i nie miał dokładnych odpowiedników w innych językach. Mowa tu o sufiksie *-ālis*, np. w wyrazie *manuālis* 'ręczny' od *manus* 'reka', *bestiālis* 'zwierzęcy' od *bestia* 'zwierzę' i w wielu innych. Sufiks ten miał wariant *-āris*, występujący np. w przymiotnikach *populāris* 'ludowy' (od *populus* 'lud'), *militāris* 'wojskowy' (od *militēs* 'żołnierze') i innych. Otóż zakładamy, że pierwotnie sufiks ten miał tylko jedną postać — ale jaką? Zestawienie przymiotników utworzonych za jego pomocą w żywej łacinie starożytnej pozwala na następujące spostrzeżenia:

1. Po tematach rzeczownikowych zakończonych na *-r/-* pojawiało się tylko *-ālis*, np. *plurālis* 'mnogi' od *plures* 'liczniejsi', *florālis* 'kwiatowy' od *flores* 'kwiaty'.

2. Jeśli natomiast temat rzeczownika nie kończył się na *-r/-*, a zawierał spółgłoskę */l/*, to sufiks miał postać *-āris*, np. *populāris*, *militāris*, *regulāris* 'prawkłowy' od *regula* 'prawkł', *circulāris* 'kolisty' od *circulus* 'kołł'.

3. Wreszcie po wszystkich innych tematach sufiks występował znów w postaci *-ālis*, np. *manuālis*, *bestiālis*, *autumnālis* 'jesienny' od *autumnus* 'jesień', *vitālis* 'żywotny' od *vita* 'życie'.

Wiemy skądinąd, że w łacinie (podobnie jak w wielu innych językach) następstwo *-r-r-* lub *-l-l-* w jednym wyrazie często ulegało dysymilacji (odpodobnieniu), zmieniając się w *-r-l-* albo *-l-r-*. Możemy więc zrekonstruować taką dysymilację również dla przymiotników wymienionych pod 2 (*populāris*, *familīāris*, *regulāris*, *circulāris*) i podobnych. Natomiast nie ma przykładów na to, żeby łacińskie *-l-* powstało z *-r-* w jakimś innym położeniu. Dowodzi to,

że formy wymienione pod 3 (*manuālis, bestiālis, autumnālis, vitālis*) i podobne są pierwotne: miały zawsze *-alis*, a nie *-aris*. Innymi słowy, pierwotną postacią sufiksu było wszędzie *-alis*. Dopiero później po tematach na *-l-* (np. w dawnych przymiotnikach **populālis, *familiālis* itp.) sufiks *-alis* przeszedł w *-aris* — chyba, że poprzedzało go bezpośrednio *-r-*, jak wyżej pod 1.

Jak widać, przy takim rozumowaniu przypuszczalne powstanie wariacji (tu: przejście *-alis* w *-aris* w wyniku dysymilacji dwóch *-l-*) rekonstruujemy tak, żeby nasza hipoteza zgadzała się z tym, co wiadomo skądinąd o danym języku ²¹.